

УДК 130.2: 008.2

НООСФЕРНА ПАРАДИГМА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: НОЕТИЧНИЙ ВИМІР

Тетяна ВОРОПАЄВА

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Центру українознавства філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті викладені теоретико-методологічні засади дослідження цивілізаційного розвитку людства. Аналізується ноосферна парадигма цивілізаційного розвитку, а також його ноетичний вимір. Невідповідність між інтелектуальним і духовним розвитком сучасної людини посилює деградацію культури, деморалізацію суспільства, зростання патологічних проявів. Тому фундаментальною основою сучасної глобальної кризи є ігнорування ноетичного виміру цивілізаційного розвитку людства, адже саме ноетичний вимір може стати тим «контрольним механізмом», який не допустить згубних, фатальних впливів на ноосферу. Активізація ноетичного потенціалу цивілізаційного розвитку людства допоможе забезпечити коеволюцію людини й біосфери, а також організувати процес стійкого й безпечного поступу світової цивілізації.

Ключові слова: цивілізація, ноосфера, ноосферний потенціал, ноетичний вимір, духовність.

НООСФЕРНАЯ ПАРАДИГМА ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ: НОЭТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Татьяна ВОРОПАЕВА

кандидат психологических наук, старший научный сотрудник
Центра украиноведения философского факультета
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Аннотация. В статье изложены теоретико-методологические основы исследования цивилизационного развития человечества. Анализируется ноосферная парадигма цивилизационного развития, а также его ноэтическое измерение. Несоответствие между интеллектуальным и духовным развитием современного человека усиливает деградацию культуры, деморализацию общества, рост патологических проявлений. Поэтому фундаментальной основой современного глобального кризиса является игнорирование ноэтического измерения цивилизационного развития человечества, ведь именно ноэтическое измерение может стать тем «контрольным механизмом», который не допустит пагубных, фатальных влияний на ноосферу. Активизация ноэтического потенциала цивилизационного развития человечества поможет обеспечить коэволюцию человека и биосферы, а также организовать процесс устойчивого и безопасного развития мировой цивилизации.

Ключевые слова: цивилизация, ноосфера, ноосферный потенциал, ноэтическое измерение, духовность.

NOOSPHERE PARADIGM OF CIVILIZATION DEVELOPMENT: NOETIC DIMENSION

Tetiana VOROPAIEVA

*Candidate of Psychological Sciences, senior research associate
of Ukrainian Studies Center at Philosophical Department
of Taras Shevchenko National University*

Annotation. *The article considers the theoretical and methodological basis of the civilization development research. The noosphere paradigm of the civilization development and its noetic dimension are analyzed. The inconsistency between the intellectual and spiritual development of modern human culture intensifies cultural degradation, demoralization of society and growth of pathological manifestations. Therefore, today's global crisis consists is caused by ignoring of the noetic dimension of the civilization development. The noetic dimension itself can become a «control mechanism» preventing harmful or fatal influence on the noosphere. Activation of noetic potential of the civilization development allows to ensure the human and biosphere co-evolution as well as to organize the process of sustainable and safe development of the world civilization.*

Key words: *civilization, noosphere, noospheric potential, noetic dimension, spirituality.*

Сучасні дослідники наукового добробку В. Вернадського В. Багнюк, К. Ситник, В. Крисаченко та ін. зазначають, що в наш час розвиток людської цивілізації характеризується помітним загостренням суперечностей між Людиною і Природою, між багатими і бідними країнами, девальвацією моральних цінностей, домінуванням споживацьких, прагматичних і технократичних тенденцій [6, 10]. Загрозливих розмірів для існування біосфери набуло споживання природних ресурсів, зокрема, державами «золотого мільярда», які прагнуть отримати все більший прибуток. Екологи зазначають, що невпинно зростає техногенний тиск на біосферу з боку енергетики, промисловості та сільського господарства. Небезпечними проявами нераціональної господарської діяльності людства є такі глобальні зміни в біосфері, як парниковий ефект, збільшення розміру дірок в озоновій оболонці стратосфери, втрата ландшафтної та видової різноманітності,

танення вічної криги, підвищення рівня Світового океану і т. д. [6, 10]. Нині людська цивілізація переживає глобальну кризу: загострилися демографічні, екологічні, енергетичні проблеми, в результаті військових конфліктів і господарської діяльності людства руйнуються екологічні ніші, виробництво поступово доходить до «біосферних кордонів» планети. Війни, терористичні акти, напруженість у міжетнічних відносинах, криза колективної ідентичності, релігійні конфлікти, криза систем забезпечення життєдіяльності, смерть людей від хвороб і голоду, споживацьке ставлення до природи, неконтрольоване збагачення невеликих груп людей на тлі тотального зростання аморальності неминуче ведуть до цивілізаційного глухого кута, що ставить під загрозу існування всього людства. Багато вчених попереджають, що актуалізована загроза антропоєкологічної катастрофи та глобальні проблеми, зумовлені обмеженими можливостями

біосфери, обумовлюють необхідність нагального пошуку кардинальних рішень у цій сфері [6, 10].

Е. Ласло підкреслює, що наприкінці ХХ ст. людська цивілізація увійшла в «епоху біфуркацій» [8, 12], породжену інтерференцією циклічних соціокультурних процесів на нестійкому «кордоні самознищення», кордоні екстенсивного техногенного розвитку, але, разом з тим, прискорюються процеси самоорганізації нового інформаційного (постіндустріального) суспільства, ноосферні механізми якого можуть стати гарантами «м'якого сценарію виходу» з планетарної кризи. У зв'язку з цим актуальність вивчення ноосферної парадигми цивілізаційного розвитку людства не викликає сумнівів.

Відомо, що цивілізаційна проблематика розробляється в науці з ХVІІІ ст., але інтерес до неї не слабшає вже майже 300 років. У СРСР цивілізаційному підходу почали приділяти велику увагу з середини 1980-х років, а в кінці 1990-х років цивілізаційна проблематика була включена у перелік пріоритетних наукових напрямів у Російській Федерації. Сучасні дослідники (Г. Прокоф'єва, О. Маслов та ін.) виділяють різні підходи до вивчення цивілізацій: 1) екогеографічний (Ш. Монтеск'є, Г. Бокль, Л. Мечников та ін.); 2) філософсько-культурологічний (В. Гумбольдт, М. Бердяєв, П. Сорокін, А. Тойнбі, Б. Єрасов, О. Маслов, Л. Новикова, В. Ст'юпін та ін.); 3) соціологічний (Е. Дюркгейм, К. Леві-Стросс, М. Мід, М. Барг, І. Гобзов, Н. Клягін та ін.); 4) етнологічний (М. Данилевський, О. Шпенглер, Л. Гумільов, Ю. Бромлей та ін.); 5) аксіологічний (М. Вебер, Г. Ріккерт, П. Гуревич та ін.); 6) технологічний (О. Ахієзер,

С. Крапивенський, Л. Кузнецова, Н. Мотрошилова, О. Тоффлер та ін.); 7) соціобіологічний (Р. Докінз, Ч. Ламсен, Е. Вілсон та ін.); 8) культурно-історичний (Ф. Вольтер, Ж. Кондорсе, В. Келле та ін.).

Застосування нами інтегративного підходу у дослідженні цивілізаційного розвитку людства передбачає врахування таких теоретико-методологічних основ: 1) системного бачення поступового розгортання таких стадій еволюції універсуму, як геогенез, біогенез, психогенез, антропогенез, глоттогенез, соціогенез, культурогенез, суб'єктогенез, ноогенез і т. п. (більш докладно це питання викладено в працях В. Вернадського і П. Тейяра де Шардена); 2) обов'язкова концептуалізація міждисциплінарних узагальнень (філософських, історичних, культурно-антропологічних, соціально-психологічних, політологічних тощо) з дотриманням принципів вертикальної і горизонтальної інтеграції; 3) вивчення системоутворюючої ролі ноетичного виміру процесу цивілізаційного розвитку різних соціально-історичних організмів. Інтегративний підхід здатний не тільки зняти суперечності природничо-наукового і гуманітарного знання, а й синтезувати їхні переваги.

І вітчизняні, і зарубіжні вчені найчастіше розглядають цивілізацію як антитезу «природному» стану людства, щабель його соціокультурного розвитку, на якому соціум долає свою залежність від природного середовища, розвивається в самобутній соціально-історичній макрорганізмі з продуктивним типом господарства, функціональною диференціацією різних сфер суспільного життя і системною самоорганізацією більш високого рівня. Сучасні дослідники розглядають цивілізацію як фундаментальну

одиницю аналізу соціально-історичного процесу, адже становлення і розвиток людської цивілізації детермінується розподілом праці, підвищенням ролі інтелекту в історії, що пов'язано з появою міст, писемності, перших держав, а також з інтенсивним виробництвом і втручанням у природні процеси з метою їх кардинального перетворення. Самобутність і унікальність кожної цивілізації визначають її духовні (світоглядні та ціннісно-сміслові) основи.

Розглядаємо *цивілізацію* як макрокультурну соціально-історичну спільність, що охоплює різні суб'єкти (країни, народи, нації, держави), які мають спільні соціонормативні принципи надетнічного рівня, подібні етико-релігійні системи, фундаментальні основи ментальності, основоположні ідеали й базові цінності, стійкі особливі риси господарсько-економічної, політико-правової та соціокультурної організації, що виражаються у відповідному способі життєдіяльності. Отже, *цивілізація* – це своєрідна й самодостатня просторово-часова (тобто чітко локалізована в просторі Культури й часі Історії) цілісність, яка репрезентує вищий ступінь самоорганізації та розвитку людського соціуму і в якій стали (стабільні) елементи переважають над нестабільними. Будь-яка цивілізація здатна до саморозвитку, схильна до поширення власних досягнень і способу життя [5, 19]. Існують *локальні, первинні (ранні), вторинні (сучасні), континентальні, міжконтинентальні, субконтинентальні, глобальні цивілізації*¹ та *цивілізаційні ойкумени* (при цьому сучасна цивілізація завжди

¹ Сучасні вчені виділяють також циркумполярну, кочову, океанічну та інші (наприклад, річкові) цивілізації.

є *надетнічним, наднаціональним і наддержавним* утворенням, а локальні цивілізації (які переважно існували у давні часи, а їхньою відмінною характеристикою була закритість суспільства) в добу глобалізації виявити надзвичайно важко, в сучасній Європі їх точно немає (див. останні праці Ф. Фукуями). Оскільки дослідження специфіки різних цивілізацій передбачає аналіз усіх *форм життєдіяльності* цих макрокультурних² спільностей (матеріальних, господарських, моральних, ідейних, культурних, релігійних, аксіологічних та інших) у процесі їх розвитку і спадкоємності, то *критеріями виокремлення цивілізацій є*: екогеографічні, геокультурні, антроподемографічні, господарсько-економічні, релігійні, морально-етичні, політико-правові, геополітичні, соціокультурні, техніко-технологічні, науково-інноваційні, освітньо-виховні, інформаційні, аксіологічні та духовно-світоглядні чинники, а також спільні тенденції розвитку міст, писемності й державності. При цьому в одну історичну епоху можуть домінувати одні критерії, а в другу історичну епоху – інші. Зокрема, в неолітичну добу головними чинниками цивілізаційного розвитку людності українських земель були господарсько-економічні й технологічні, пізніше почали домінувати геокультурні, антропо-демографічні, політичні та релігійні, а в добу глобалізації на одне з перших місць виходять техніко-технологічні, науково-інноваційні та інформаційні чинники (що пов'язується з розвитком нанотехнологій, генної

² Поняття «макрокультурний» використовується для того, щоб підкреслити макрорівень соціокультурних, політико-правових, релігійних, економічних, аксіологічних явищ і процесів. Саме тому цивілізаційний аналіз передбачає врахування *релігійного, а не конфесійного* чинника.

інженерії, формуванням глобальних інформаційних технологічних мереж виробництва і збуту продукції, з інтеграцією науки, освіти й виробництва, тобто з усіма провідними галузями шостого технологічного укладу), які у наш час стають все більш взаємозумовленими і взаємозалежними. Саме у зв'язку з цим необхідна розробка ноосферної парадигми цивілізаційного розвитку людства. Така парадигма не тільки резонує з базовими потребами людства, а й забезпечує перехід від моделі паразитування на природних ресурсах до моделі коеволюції Людини з Природою.

Повністю згодні з В. Будановим, який підкреслює, що «сьогодні доля цивілізації не може визначатися ні наймудрішими урядами, ні міжнародними організаціями, ні вченими до тих пір, поки їхні дії не будуть усвідомлено підтримані широкими верствами населення або, говорячи мовою постнекласичної науки, поки не буде створено нове самоорганізоване середовище. І сьогодні нове бачення світу, розуміння особистої відповідальності за його долю поступово стають неодмінною умовою виживання Людства і кожного індивідуума» [2, 24]. Для цього необхідно не тільки виробити нові стратегії мислення й поведінки людей, «нові превентивні стратегії освіти, нову трансдисциплінарну метамову горизонтальних зв'язків», усвідомити універсальну роль цієї метамови, «яка синтезує фундаментальні закони природознавства, філософії і синергетики», але й «подолати суб'єкт-об'єктну дихотомію нашої ментальності, відновити гармонію стосунків людини і природи» [2, 28].

Відомо, що термін «ноосфера» був запропонований французьким філософом і математиком Е. Леруа в 1927 р., він

розумів ноосферу як «мислячу» оболонку, яка формується людською свідомістю. Е. Леруа зазначав, що ідею ноосфери він розробляв спільно зі своїм другом, відомим еволюціоністом і філософом П. Тейяр де Шарденом, після прослуханих ними лекцій В. Вернадського у Сорбонні.

Основні ідеї В. Вернадського про ноосферу викладені у його монографії «Наукова думка як планетне явище» і в статті «Кілька слів про ноосферу» [3, 4]. Ноосфера у розумінні В. Вернадського – це якісно новий етап еволюції біосфери, обумовлений історичним розвитком людства, його розумом і практичною діяльністю. Становлення ноосфери пов'язано з планетарним характером людського буття, єдністю людського роду, розвитком демократичних форм життєдіяльності, із співмірністю людської діяльності та сил природи, з розвитком науки і техніки тощо.

Ноосферний шлях цивілізаційного розвитку обґрунтований у працях Н. Ващекіна, Е. Гірусова, В. Крисаченка, А. Назаретяна, Г. Платонова, Г. Розенберга, К. Ситника, А. Урсула, Л. Шелепіна та ін. Такі дослідники, як А. Субетто, Л. Гордіна, Ю. Преображенський, Б. Лапченко, розробляють наукові основи переходу людства до ноосферного соціалізму з домінуючими в ньому ознаками екологічного, духовного, ноосферного стану [11].

У суспільній свідомості все впевненіше утверджується ідеологія енвайронменталізму, що пропонує новий погляд на взаємини людини і біосфери. Енвайронментальний погляд дуже близький до вчення В. Вернадського про ноосферу, точніше, він є його розвитком і продовженням на новому етапі історії людства [10].

В. Куйбарь запропонував еволюційно-синергетичну концепцію керованого становлення і розвитку цивілізації [7]. Відомі також ініціативи Смольного інституту Російської академії освіти (м. Санкт-Петербург), які стосуються створення асоціації вищих навчальних закладів ноосферної орієнтації, впровадження ноосферної парадигми розвитку наук у практику освітніх інститутів, а також підготовки серії навчальних посібників з основ ноосферології.

В. Крисаченко і К. Ситник підкреслюють, що, відповідно до поглядів В. Вернадського, людина здатна взяти на себе роль свідомого регулятора всіх глобальних процесів – від екологічних до соціальних, визначивши тим самим подальшу долю біосфери. І при цьому не можна забувати, що наслідки діяльності людського розуму можуть бути як позитивними, так і негативними для біосфери. Ноосферна парадигма цивілізаційного розвитку передбачає, що переростання біосфери в ноосферу регулюється одухотвореним розумом, тобто розумом гуманних, духовно розвинених людей. Адже В. Вернадський неодноразово підкреслював у своїх працях, що в умовах ноосфери вирішальним фактором є духовний розвиток і духовне життя людини.

У зв'язку з цим ноосферна модель цивілізаційного розвитку людства визначається залученістю в неї не тільки синергетичних принципів, а й ноетичного (духовного) потенціалу людини і суспільства. На думку А. Ленгле, структуру людської екзистенції (яку М. Шелер і В. Франкл називають «проживанням свого ноетичного виміру») утворюють чотири реальності: онтологічна, аксіологічна, етична та праксеологічна [9].

Відомо, що ноетичний вимір людського буття пов'язаний з «відкритістю світу» [12, 55], здатністю до діалогу (як зовнішнього, так і внутрішнього), з постійним співвіднесенням людини з «Іншим» [1, 51] (який сприймається не як об'єкт, а як унікальний і самобутній суб'єкт), з творчим самовираженням, самопожертвою тощо. Ноетичний вимір дає можливість і людині, і людським спільнотам бути активними суб'єктами, діяти ініціативно і вільно, брати на себе моральну й соціальну відповідальність. У зв'язку з цим (згідно з А. Ленгле) можуть формуватися фундаментальні екзистенційні мотивації: 1) мотивація до того, щоб не тільки прийняти, але й витримати фактичні умови буття-в-світі; 2) мотивація до переживання базових цінностей та сприйняття власного життя як цінності; 3) мотивація до суб'єктного, автентичного буття; 4) мотивація до дій, які мають духовний смисл.

Ще А. Швейцер, А. Печчеї, Е. Фромм звертали увагу на різку невідповідність між інтелектуальним і духовним розвитком сучасної людини, що посилює деградацію культури, деморалізацію суспільства, зростання патологічних проявів. Тому фундаментальною основою сучасної глобальної кризи є ігнорування ноетичного виміру цивілізаційного розвитку людства.

Духовність розуміємо як інтегральну категорію людського буття, специфічно людську системну характеристику, яка проявляється і на індивідуальному, і на колективному рівнях, виражаючи здатність людей до культуротворчої діяльності й саморозвитку. Саме вона забезпечує ціннісно-смыслову визначеність життєдіяльності особистості, дає можливість людині піднятися над

життєвими обставинами, зберегти особистісну цілісність і гідність. Духовність проявляється у багатстві внутрішнього світу суб'єктів, їхній ерудиції, розвинутих інтелектуальних, моральних, художньо-естетичних запитах і вищих потребах, що детермінують поведінку й діяльність цих суб'єктів. Духовність як «прояв людського в людині» виступає одночасно і продуктом, і фундаментальною підставою культури. У зв'язку з цим духовність є одним із найважливіших чинників розвитку світової цивілізації, а також системним фактором цивілізаційного самовизначення суб'єктів. Подальша доля світової цивілізації визначатиметься як інтелектуальним, так і духовним (ноетичним) потенціалом людини й суспільства.

Таким чином, без урахування ноетичного виміру цивілізаційного розвитку різних суспільств неможливо до кінця зрозуміти процес становлення ноосфери. Тому саме ноетичний вимір може стати тим «контрольним механізмом», який не допустить згубних, фатальних впливів на ноосферу. Розкриття ноетичного потенціалу цивілізаційного розвитку людства допоможе забезпечити коеволюцію людини й біосфери (тобто їхній спільний, узгоджений і скоординований розвиток), а також організувати процес стійкого й безпечного поступу світової цивілізації (як найважливішої стратегії виживання людства в сучасних умовах).

Відомий філософ Е. Ласло показав у своїх книгах, що у зв'язку з системною кризою, яка охопила весь світ, існує два варіанти розвитку подій. Перший варіант – загальна катастрофа. Другий варіант – глобальний прорив під керівництвом недержавних міжнародних

організацій. При цьому Е. Ласло розглядає період 2012 – 2020 рр. як критичний час для майбутніх кардинальних трансформацій.

Цивілізаційний розвиток українства – це складний багатоплановий процес, сутність якого проявляється через поступальний перехід від нижчих етапів цивілізаційного розвитку до вищих. Цивілізаційний аналіз передбачає виявлення найсуттєвіших змін у процесі різнопланових трансформацій конкретної спільноти, враховуючи при цьому особливості її політичної, економічної та етнічної історії. Поступальність тут не є прямолінійною, вона не може розглядатися як просте кількісне зростання, а більш пізні соціокультурні явища і форми не обов'язково є досконалішими за попередні. Цивілізаційний розвиток є дуже складним, нерівномірним і асинхронним (відмова від концепції синхронізму (Н. Мерперт) припускає детальне вивчення всіх цивілізаційних змін у певній спільноті з урахуванням місцевих особливостей). Такий розвиток передбачає поступове визрівання якісних інновацій, наявність суперечностей, коли періоди розквіту змінюються періодами зворотного руху, застою, занепаду. Трапляються також і непоправні соціокультурні втрати. Критерії цивілізаційного поступу українства треба розглядати комплексно, адже не можна обмежуватися якимось одним показником, відкидаючи інші, тут потрібно враховувати найсуттєвіші параметри цивілізаційного розвитку та поступове визрівання цивілізованості спільноти. Магістральними лініями цивілізаційного поступу людства є: 1) господарсько-економічний і техніко-технологічний розвиток, 2) соціокультурний і духовно-світоглядний

розвиток певної спільноти. При цьому рівень цивілізаційних досягнень спільноти на різних етапах її цивілізаційного розвитку не є однаковим і зумовлюється, зокрема, й наявністю *суб'єктного, духовно-аксіологічного й діяльнісного потенціалу* вітчизняних еліт.

Під час розгляду *етапів цивілізаційного розвитку українства* (як і багатьох інших європейських народів) потрібно враховувати *етапи розвитку європейської цивілізації*: неолітичний, ранньокласовий, античний, середньовічний, ранньоіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний, а також теорію «*цивілізаційних хвиль*» Е. Тоффлера (про цивілізаційне значення аграрної, індустріальної та інформаційної хвиль). У зв'язку з цим *цивілізаційний розвиток різних соціально-історичних організмів, які мешкали на теренах сучасної України (людності українських земель, праукраїнців та українського народу, на основі якого, власне, й постало сучасне українство), триває від неолітичної доби до сьогодення, і в цьому процесі необхідно виділити такі етапи (які корелюють з етапами розвитку європейської цивілізації): етап неолітизації України; етап трипільської протоцивілізації; етап індоєвропейських міграцій; етап виокремлення праслов'янської спільноти; антично-римський етап цивілізаційного поступу; етап утвердження ранньокласового суспільства; а також середньовічний, ранньоіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний (інформаційний) етапи цивілізаційного розвитку українства. При цьому дуже важливим є аналіз життєдіяльності та цивілізаційного поступу різних соціально-історичних організмів, які мешкали на теренах сучасної України в*

умовах аграрної цивілізаційної хвилі (тобто неолітичної революції), в умовах *індустріальної цивілізаційної хвилі* (тобто промислової революції), в умовах *інформаційної цивілізаційної хвилі* (тобто науково-технічної революції), а також в умовах 3-х технологічних революцій (Д. Белл), 4-х наукових революцій (Т. Кун) та 5-ти інформаційних революцій (А. Ракітов).

Перераховані вище етапи є складовими *двох епох*: 1) *передісторичної епохи цивілізаційного розвитку українства* (де має йтися про специфіку цивілізаційного поступу: а) людності українських земель, б) протоукраїнських спільнот, в) праукраїнських племен, які пов'язані між собою процесами культурогенезу, культуротворення і культурної спадкоємності); 2) *історичної епохи цивілізаційного розвитку українства* (де потрібно розкрити специфіку цивілізаційного поступу русинів-українців, українського етносу, української етнічної нації, української політичної нації та світового українства).

Оскільки провідні цивіліологи світу розглядають модернізацію як важливий чинник цивілізаційної динаміки сучасних суспільств, необхідно розробити й запровадити в Україні несуперечливу модель модернізації не тільки промислово-технологічної, але й політико-правової, соціально-економічної та освітньо-наукової сфери з опорою на європейський досвід посткомуністичних країн.

Європейський вибір України висуває низку теоретичних і практичних завдань. Це, насамперед, торкається усвідомлення українством свого залучення у потік європейського цивілізаційного процесу, який має довгу історію, а також питань, пов'язаних з визначенням

перспектив цивілізаційної самореалізації українства. Українству необхідно виборувати своє місце і обстоювати свою роль у світовій цивілізації, але не тільки в географічному вимірі, а й у духовно-світоглядному, науковому, інформаційно-технологічному, соціально-економічному, безпековому, геополітичному та інших вимірах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер. – М.: АСТ, 1999. – 592 с.
2. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – Изд. 3-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с.
3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1991. – 271 с.
4. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере / В. И. Вернадский // Успехи биологии. – 1944. – Вып. 2. – С. 113 – 120.
5. Воропаева Т. С. Трансформация цивилизационной идентичности граждан Украины / Т. С. Воропаева // Новый университет. – Йошкар-Ола: Коллоквиум, 2011. – № 10. – С. 17 – 22.
6. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посібник / В. С. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
7. Куйбарь В. И. Эколого-информационный глобализм и устойчивое развитие цивилизации. Теоретико-методологический аспект / В. И. Куйбарь. – Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2005. – 162 с.
8. Ласло Э. Век бифуркации: постижение изменяющегося мира / Э. Ласло // Путь. – 1995. – № 1. – С. 3 – 129.
9. Лэнгле А. Психотерапия – научный метод или духовная практика? / А. Лэнгле // Московский психотерапевтический журнал. – 2003. – № 2. – С. 7 – 34.
10. Ситник К. Ноосфера: міфи і реальність / К. Ситник // Вісник НАН України. – 2003. – № 5. – С. 45 – 53.

11. Субетто А. И. Манифест ноосферного социализма / А. И. Субетто. – СПб.: Астерион, 2011. – 108 с.

12. Шелер М. Положение человека в космосе / М. Шелер // Проблема человека в западной философии: сборник статей / Сост. П. С. Гуревич. – М.: Прогресс, 1988. – С. 31 – 95.

REFERENCES

1. Buber M. Dva obraza very / M. Buber. – M.: AST, 1999. – 592 s.
2. Budanov V. G. Metodologiya sinergetiki v postneklassicheskoy nauke i v obrazovanii / V. G. Budanov. – Izd. 3-e dop. – M.: Knizhnyy dom «LIBROKOM», 2009. – 240 s.
3. Vernadskiy V. I. Nauchnaya mysl' kak planetnoe yavlenie / V. I. Vernadskiy. – M.: Nauka, 1991. – 271 s.
4. Vernadskiy V. I. Neskolko slov o noosfere / V. I. Vernadskiy // Uspekhi biologii. – 1944. – Vyp. 2. – S. 113 – 120.
5. Voropaeva T. S. Transformatsiya tsivilizatsionnoy identichnosti grazhdan Ukrainy / T. S. Voropaeva // Novyy universitet. – Yoshkar-Ola: Kollokvium, 2011. – № 10. – S. 17 – 22.
6. Kryshchenko V. S. Ekolohichna kultura: teoriia i praktyka: navch. posibnyk / V. S. Kryshchenko. – K.: Zapovit, 1996. – 352 s.
7. Kuybar V. I. Ekologo-informatsionnyy globalizm i ustoychivoe razvitie tsivilizatsii. Teoretiko-metodologicheskyy aspekt / V. I. Kuybar. – Irkutsk: Izd-vo Irkut. gos. un-ta, 2005. – 162 s.
8. Laslo E. Vek bifurkatsii: postizhenie izmenyayushchegosya mira / E. Laslo // Put. – 1995. – № 1. – S. 3 – 129.
9. Lengle A. Psikhoterapiya – nauchnyy metod ili dukhovnaya praktika? / A. Lengle // Moskovskiy psikhoterapevticheskyy zhurnal. – 2003. – № 2. – S. 7 – 34.
10. Sytnyk K. Noosfera: mify i realnist / K. Sytnyk // Visnyk NAN Ukrainy. – 2003. – № 5. – S. 45 – 53.
11. Subetto A. I. Manifest noosfernogo sotsializma / A. I. Subetto. – SPb.: Asterion, 2011. – 108 s.

12. Sheler M. Polozhenie cheloveka v kosmo- filosofii: sbornik statey / Sost. P. S. Gurevich. – se / M. Sheler // Problema cheloveka v zapadnoy M.: Progress, 1988. – S. 31 – 95.

T. Voropaieva

Noosphere Paradigm of Civilization Development: Noetic Dimension

Abstract

Today the humankind has come to a global crisis: demographic, environmental, energy problems are aggravated; ecological niches are destroyed as a result of military conflicts and economic human activities and the manufacturing gradually is coming to the «biosphere borders» of the planet. The wars, terrorism, ethnic strains, crisis of collective identity, religious conflict, crisis of life support, consumer attitude towards nature, uncontrolled enrichment of small groups of people against the background of the total growth of immorality will inevitably lead to civilization deadlock that threatens the existence of all mankind. It was established that the noosphere paradigm of civilization development involves the transformation of the biosphere into the noosphere regulated by the inspired mind of the spiritually enriched people. In his works V. Vernadskyi repeatedly emphasized that the spiritual growth and spiritual life are examined as a determinative factor in the noosphere. In this regard, the noospheric model of human civilization is defined by involvement in its structure of both synergetic principles and noetic (spiritual) potential of man and society. The spirituality is an integral category of human life, specifically human systemic characteristic that manifests itself both at the individual and the collective level; it is the ability of people to cultural activity and self-development. It provides axiological definition of human life and allows a man to rise above life circumstances and to keep personal integrity and dignity. Thus, spirituality is one of the most important factors in the development of the world civilization and also a system factor of civilization self-determination of subjects. It is established that the European choice of Ukraine is connected with the necessity of awareness of involvement in the European civilization process and the need to determine by Ukrainians their place and role in this process. The further destiny of the world civilization will be determined both by intellectual and spiritual (noetic) potential of man and society.